

Мацело Анастасія,
завідувач наукового відділу європейського мистецтва
Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

ДО АТРИБУЦІЇ ДВОХ СКУЛЬПТУР З КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ХАНЕНКІВ

Музей Ханенків зберігає близько двадцяти п'яти тисяч творів мистецтва. Основний фонд скульптури на 2019 рік складає 121 експонат. Це твори 14 – початку 20 століть, різноманітні за матеріалами: бронза, мармур, дерево, гіпс, теракота, пісковик, алебастр та шпіатр. Серед них – безперечні шедеври, видатні імена та унікальні пам'ятки світового рівня: «Алегорія Миру» Антоніо Канови, «Галатея» Ніколаса Кордье, «Офелія» Сари Бернар, портрети Вольтера, прекрасні зразки дерев'яної поліхромної скульптури доби пізнього Середньовіччя. Більша та найцінніша частина колекції походить зі збірки фундаторів Музею, Богдана та Варвари Ханенків. Ряд творів надійшов протягом 20 та початку 21 століття: з інших музеїв, від приватних персон та державних установ. Останні надходження відбулися у 2011 році. Скульптура в Музеї представлена у постійній експозиції, бере участь у тематичних виставках, а також є об'єктом досліджень.

Герої цієї статті – статуя «Флора» (Інв. № 30 СК МХ, теракота, 104x39,5x44 см) та бюст Марії-Антуанетти (Інв. № 11 СК МХ, мармур, 40,5x24x16 см).

Статуя Флори, античної богині весни, рослин та квітів, походить із колекції Богдана та Варвари Ханенків. Авторство пам'ятки донедавна було невстановлене. У інвентарних книгах музею («старій» та чинній) її зазначають як твір невідомого французького скульптора відповідно 18 та 17 століття. Із такою само атрибуцією «Флора» згадана в описі Музею Ханенків 1921 року [1, 102] та опублікована у науковому каталозі Музею 1961 року [2, 162].

Шлях до встановлення авторства «Флори» розпочався із пошуку її аналогії. Така була виявлена у Державному Ермітажі (Санкт-Петербург, РФ): однойменна мармурова статуя, яка експонується у ніші Павільйонного залу. Ім'я автора ермітажної скульптури залишалося нез'ясованим до початку 21 століття. Нещодавно на її постаменті було виявлено підпис «С • ALBACINI • F» (з лат. «Carlo Albacini fecit») [3, 243 – 244], тобто «виконав Карло Альбачіні». Запропоноване датування ермітажної скульптури – друга половина 1760-х років. «Флора» з Музею Ханенків нижча за ермітажну статую на 15 см, але в іншому

повністю збігається з нею, тобто обидві скульптури є повністю аналогічними. Така подібність дає підстави вважати, що автором музейної «Флори» також є Карло Альбачіні. Який же зв'язок між нею та статуєю з колекції Ермітажу? Відповідь на це питання – у технології роботи скульпторів.

Робота над твором з каменю чи металу зазвичай розпочинається із виконання його моделі (італійською – «бозетто») з гіпсу або глини. Модель нерідко є меншою за майбутню статую. Часто майстер виконує «бозетто» власноруч, а різьбярем або ливарником може бути зовсім інша людина. Майстер може наглядати за процесом відтворення, «доводити» твір до завершеності. Втім, саме «бозетто», подібно до ескізів у живописі, демонструють виключно авторську «руку» і через це високо ціновані науковцями. Підпис автора на «бозетто» зазвичай не ставлять, натомість його можуть нанести на готову статую. Тож ханенківська «Флора», найімовірніше, являє собою авторське «бозетто» до ермітажної, й також була створена у 1760-х роках.

Карло Альбачіні (1734 – 1813) – один із найвідоміших римських скульпторів 18 століття [4]. Він був учнем Бартоломео Кавачеппі (1717 – 1799), славетного реставратора 18 століття [16]. Слідом за учителем, Альбачіні також займався реставрацією скульптур, зокрема з вілли Фарнезе неподалік від Рима [5]. Вважається, що прототипом для його «Флори» стала знаменита колосальна статуя – так звана Флора Фарнезе (Національний археологічний музей Неаполя).

Наступний крок дослідження – провенанс. Вважається, що ханенківську «Флору» було придбано у Римі в антиквара Сімонетті [6]. До цього скульптура була у зібранні Торлоні [17] в Римі [7] а також, за свідченням антиквара, належала скульптору Антоніо Канові [8, 16]. Дослідження історії побутування твору чекає на подальші відкриття.

Стан збереження ханенківської «Флори» не дозволяє експонувати цю скульптуру: вона розколота на дві частини і потребує ґрунтовної комплексної реставрації та консервації.

Мармуровий бюст Марії-Антуанетти (1755 – 1793) надійшов до Музею у 1945 році від приватного власника як твір Луї-Сімона Буазо і так само був опублікований у музейному науковому каталозі 1961 року [9, 157]. Під час підготовки виставки «Свобода vs Імперія» (Музей Ханенків, 2018) було переглянуто традиційну атрибуцію. Також було віднайдено можливий прототип та запропоновано імовірне датування пам'ятки. Дослідження теж почалось із пошуку аналогії.

Іконографій, тобто варіантів зображення, Марії-Антуанетти існує чимало. Музейна скульптура представляє королеву вбраною в сукню вільного силуету. Такий тип відомий як «Марія-Антуанетта Венгмюллера» [10], і його походження пов'язане зі славетною Севрською Королівською порцеляною мануфактурою. За легендою, творцем оригінального скульптурного портрету був тамтешній майстер на прізвище Венгмюллер, який працював на фабриці у 1786 – 1789 рр. Насправді ж, автором оригіналу [11] є Луї-Симон Буазо (1743 – 1809), директор скульптурної майстерні Севрської мануфактури з 1773 року [12], наступник знаменитого Етьєна-Моріса Фальконе (1716 – 1791). Близько 1781 року Буазо, на замовлення Департаменту Закордонних Справ, виконав 95-сантиметровий мармуровий бюст королеви, що тоді очікувала на народження сина – Дофіна Франції. Цей портрет був експонований у паризькому Салоні 1781 року [13, 46] і ще за життя скульптора отримав велику популярність. Тому Севрська мануфактура виготовляла його репліки (зменшені або дещо видозмінені повторення) з бісквіту, тобто неглазурованої порцеляни [14].

Одним із найвідоміших повторень є бісквіт із колекції Музею Вікторії та Альберта [15]. Саме він – найближча аналогія до портрету Марії-Антуанетти з Музею Ханенків. Зображення королеви має таку саму іконографію, і майже збігаються розміри обох пам'яток. Втім, докладне візуальне порівняння скульптур виявило, що вони дуже відрізняються за якістю. У нашого мармурового бюсту, порівняно із порцеляновим виробом, риси обличчя та деталі вбрання й зачіски пророблені узагальнено, навіть грубувато, тобто рівень її виконання не надто високий. Отже, музейний бюст Марії-Антуанетти – не авторський твір Буазо. Імовірно, він є однією з численних реплік, виконаних за порцеляновим оригіналом у 19 столітті. У той час образ страченої королеви набув романтичного ореолу, і подібні повторення відтворювали для колекціонерів по всій Європі у різних матеріалах. Тож музейний портрет Марії-Антуанетти коректно атрибутувати як виконаний за моделлю Буазо.

Таким чином, методи атрибуції для скульптури в цілому такі само, як і для будь-яких інших творів мистецтва. Це стилістичний аналіз аналогій, авторського «почерку», підпису (за його наявності) або інших написів, техніко-технологічне дослідження, вивчення провенансу. Втім, важливо пам'ятати, що майже всі види скульптури, окрім дерев'яної, дозволяють тиражування виробів. Тобто ці твори можуть бути безліч разів повторені у різних матеріалах – як за участю автора, так і без, й навіть через багато років після нього. І підпис із ім'ям далеко не завжди є

показником того, що скульптуру виконано саме зазначеним майстром. Візуальна схожість також має бути докладно проаналізована, щоб встановити ступінь подібності манери. Тому в кожному окремому випадку потрібно підходити до питання індивідуально.

Список використаної літератури

1. Лукомський Г. Музей Ханенків. Історичний нарис і короткий опис колекцій Київського державного музею імені Ханенків. *Георгій Лукомський і українська художня спадщина*. Київ, 2005. С. 102 («статуя «Флори», французький твір XVII ст.»).
2. Говдя Е.М., Логвинская Л. П., Рипская Н. П., Рославец Е. Н. Под ред. Овчинникова В. Ф. Киевский государственный музей западного и восточного искусства: Каталог западноевропейской живописи и скульптуры. Москва. 1961. С. 162 (№ 255. Неизвестный мастер. Конец XVII века. «Флора»).
3. С.О. Андросов. Государственный Эрмитаж. Итальянская скульптура. XVII–XVIII веков. Каталог коллекции. Санкт-Петербург. 2014. С. 243-244.
4. URL: <http://www.liverpoolmuseums.org.uk/collections/lgbt/changing-attitudes/item-245241.aspx> (Last accessed: 26.09.2019)
5. URL: <https://academic.oup.com/jhc/article-abstract/3/2/145/571807?redirectedFrom=fulltext> (Last accessed: 26.09.2019)
6. Найімовірніше, це Аттіліо Сімонетті (1843 – 1925), художник та антиквар. (прим. автора)
7. Говдя Е.М., Логвинская Л. П., Рипская Н. П., Рославец Е. Н. Под ред. Овчинникова В. Ф. Киевский государственный музей западного и восточного искусства: Каталог западноевропейской живописи и скульптуры. Москва. 1961. С. 162 (№ 255. Неизвестный мастер. Конец XVII века. «Флора»).
8. Архів обліку та збереження Музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 1, спр. 24. Каталогні описи античної, західноєвропейської та східної скульптури, арк. 16.
9. Говдя Е.М., Логвинская Л. П., Рипская Н. П., Рославец Е. Н. Под ред. Овчинникова В. Ф. Киевский государственный музей западного и восточного искусства: Каталог западноевропейской живописи и скульптуры. Москва. 1961. С. 157 (№ 240. Буазо, Луи Симон. 1743 – 1809. Портрет Марии-Антуанетты).
10. Марія-Антуанетта Венгмюллера (Marie-Antoinette dite de Wengmüller). Луї-Сімон Буазо. 1785 р. Бісквіт. Н – 44 см, URL: <https://www.sevresciteramique.fr/parcours-des-collections/product/marie-antoinette-dite-de-wengmuller.html> (Last accessed: 26.09.2019)
11. URL: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2000/european-sculpture-and-works-of-art-900-1900-100519/lot.125.html> (Last accessed: 26.09.2019)
12. URL: <http://www.getty.edu/art/collection/artists/896/louis-simon-boizot-french-1743-1809/> (Last accessed: 26.09.2019)
13. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015017522528;view=1up;seq=222> – с. 46, № 265, Le Buste de la Reine. (Last accessed: 26.09.2019)
14. Зокрема, лот № 42 на Сотбіс, URL: <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/european-taste-116323/lot.42.html> (Last accessed: 26.09.2019)
15. The Victoria and Albert Museum; Лондон, Великобританія: пандан із двох творів, URL: <http://collections.vam.ac.uk/item/O233419/louis-xvi-and-marie-antoinette-pair-of-busts-boizot-louis-simon/> (Last accessed: 26.09.2019)
16. URL: <https://www.fondazionetorlonia.org/torlonia-collection> (Last accessed: 26.09.2019)

17. Імовірно, це римський князь Алессандро Торлонія (1800 – 1886), власник великої колекції скульптури, початок якій поклало придбання збірки Бартоломео Кавачеппі (див. посилання 16).